

kirjoitus. Kahlos tutkii, kuinka antiikin kristityt ja ei-kristityt kirjoittajat käsittelivät uskonnollista suvaitsevaisuutta ja tunnustamista tilanteissa, joissa heidän oma uskontonsa oli uhattuna. Tarkasteltava ajanjakso kattaa kristittyjen kirjoittajien vetoomuksia 100–300-luvuilta ei-kristittyjen uskonnonvapauden puolesta argumentoihin kirjoituksiin 300-luvun lopulla.

Joona Salminen tutkii mielenkiintoisesta näkökulmasta ensimmäisten vuosisatojen merkittävien kristillisten kirjoittajien käsityksiä aikansa kreikkalais-roomalaisen filosofian kontekstissa. Salminen osoittaa, että antiikin kristillisiä kirjoituksia on syytä tarkastella osana aikansa filosofista ja yhteiskunnallista keskustelua. Jää jonkin verran epäselväksi, missä määrin Salminen tarkastelee aineistoaan tunnustamisen teorian valossa, kuten hän itse sanoo tekevänsä. Enemmän kyse vaikuttaa olevan kirjoitusten filosofisesta tulkinnasta siitä näkökulmasta, miten niiden kirjoittajat suhtautuivat aikansa uskontoihin ja filosofiaan ideoihin sekä millaisina nämä keskustelut näyttäytyvät yhteiskunnallisessa viitekehyksessään.

Antiikin kirjoitusten luennasta tunnustamisen näkökulmasta on kyse Anna-Liisa Tolosen artikkelissa, jossa hän tarkastelee, miten Gregorios Nazianzilainen (n. 325–n. 389), Johannes Krysostomos (n. 347–407) ja Augustinus (n. 354–430) suhtautuivat saarnoissaan juutalaisiin makkabilaisiin. Kirjoittajien käsityksiä yhdistää ennen Kristusta eläneiden makkabilaisten pitäminen hyveellisytyensä takia marttyyreina. Aihetta koskevassa tutkimuksessa kiistellään, omivatko kirkkoisat juutalaista traditiota kristilliseen perinteeseen vai tekivätkö he tulkintansa vilpittömästi. Tolonen päätyy jälkimmäiseen tulkintaan ja hylkää ensimmäisen, mutta olisi kuitenkin voinut myöntää, että vilpittömäänkin toisen uskonnon edustajien tunnustamiseen ja omalle uskonnolle pyhäksi lukemiseen sisältyy omivan ja

imperialistisen identiteettipolitiikan elementti tai ainakin sen vaara.

Risto Saarinen käy läpi rakkauden tunnustuksia keskiajalta Hegeliin viiden ajattelijan kirjoituksissa. Artikkelissa tarkastellaan tarkalla analyttisellä otteella Bernard Clairvauxlaisen (1090–1153), Tuomas Akvinolaisen (1225–1274), Marsilio Ficinin (1433–1499), Jean Calvinin (1509–1564) ja Nikolaus Ludwig von Zinzendorfin (1700–1760) käsityksiä rakkaussuhteesta ja rakkauden tunnustamisesta. Lopuksi Hegelin tunnustamisen teoriaa peilataan lyhyesti edeltäneeseen aatehistoriaan.

Heikki Haara tutkii tunnustamiselle läheisen suvaitsevaisuuden käsitteen muotoutumista ja käyttöä uskontoa ja uskonnonvapautta koskeneissa yhteiskuntafilosofisissa keskusteluissa 1600-luvun merkittävien ajattelijoiden Thomas Hobbesin (1588–1679), Samuel Pufendorfin (1632–1694) ja John Locken (1632–1704) kirjoituksissa.

Kirjan viimeisessä artikkelissa Ritva Palmén tarkastelee tunnustamisen käsitettä historiassa ennen tunnustamisen termin muodostamista sekä perustelee, mitä hyötyä aatehistoriallisesta tutkimuksesta on nykypäivän keskusteluissa.

Kokoelmateokselle tyypilliseen tapaan tunnustamista eri näkökulmista lähestyvät kirjoitukset ovat monipuolisuudessaan sekä rikkaus että haaste kirjan yhtenäisyydelle. Kirjan toista osaa koskevan rakenteen olisi voinut tehdä toisinkin. Nyt osassa on kahdentyyppisiä kirjoituksia. Toisissa tarkastellaan tiettyä toimintaa tai käsillä olevaa käytännön kysymystä (Hellqvist, Hietämäki). Toiset artikkelit, joissa näkökulmana on teoreettinen soveltaminen, muodostavat enemmän jatkumon tai kokonaisuuden ensimmäisen osan artikkeleiden kanssa. Ehkä toisen osan olisi voinut jakaa kahdeksi, vaikka näin osat olisivatkin erilaisia.

Joka tapauksessa *Uskonto ja kamppailu tunnustamisesta* esittelee erinomaisella tavalla tunnusta-

misen teoriaa sekä sen historiaa ja tutkimuskeskusteluita. Jälkimmäisten osalta olisi tosin ollut mielenkiintoista lukea vastauksia ajankohdattaiseen tunnustamisen teoriaa koskevaan kritiikkiin, joka mainitaan Koskisen artikkelissa. Teos on kaikkiaan verrattain tasalaatuinen ja artikkelit ovat yhtenäisiä tieteellisen kirjoitustyylin, kuten alaviitekäytäntöiden ja analyttisen otteen osalta.

ISTO PELTOMÄKI, TEOL. MAIST.

RIKU JUTI

Tiedon filosofia: Antiikista nykyaikaan. Helsinki: Gaudeamus 2013. 447 s.

Riku Juti (1963) on maanviljelijä ja Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian dosentti. Hän on perehtynyt erityisesti tiedon filosofiaan, metafysiikkaan ja filosofian historiaan. *Tiedon filosofia* lähestyy aihettaan kokonaisvaltaisesti ja historiallisesti. Nimensä mukaisesti teos käsittelee tiedon filosofiaa eri aikakausina. Juti pyrkii valaisemaan tietämiseen ja tiedon hankintaan liittyviä filosofisia kysymyksiä eri aikoina antiikista nykyaikaan. Tiedon ongelma on vanhempi kuin filosofiseksi erityisalueekseen eriytynyt tietoteoria. Juti pyrkii siihen, että teos heijastelee tietoteoreettista ja tieteenfilosofista merkitysyhteyttä.

Jutin mukaan nykyfilosofian johdantoteoksissa ilmenee liiallisia yksinkertaistuksia. Tätä hän itse vierastaa, sillä hänen mukaansa tämä vääristää filosofian perusluonteen antamalla siitä ja sen kysymyksenasetteluista liian koulumaisen kuvan. Selkeä ajattelu ja ytimekkyys tietysti kuuluvat filosofiaan, mutta ne ovat Jutin mukaan erotettava ajatusten valmiiksi paketoinnista ja filosofisten kysymysten esittämisestä etukäteen ratkaistuina, niin että lukija erehtyy pitämään niiden merkitys-

tä, luonnetta ja olemassaoloa perustaltaan ongelmattomina ja itsestään selvinä. Filosofian perusolemukseen kuuluu kriittinen itsetutkiskelu, kuten sen tarkastelu, mistä puhutaan ja onko puhuttava asia ylipäänsä mielekäs. Jutin mukaan hyvä filosofia syntyy aina hämärän rajamaila ajatuksen paketoimattomuuden ja arvaamattomuuden merkityksessä. Jutin mukaan "(s)yvä ajattelu syntyy epäselvyyden ja kirkkauden kohtauspisteessä, ja jos aina pysytään turvallisesti läpinäkyvässä, ei koskaan löydetä hämärässä erottuvia jalokiviä."

Tiedon filosofia alkaa varhaisesta kreikkalaisesta ajattelusta. Varhaiskeskijälle tultaessa on otettava mukaan kristillinen usko ja siinä tapahtuva opillinen kehitys. Keskiajan tiedon filosofian kehityslinjat jäävät Jutin mukaan usein aikakauden etiikan, metafysiikan ja logiikan varjoon. Juti etenee kronologisesti päätyen pyrkimykseen sanoittaa nykyajan tiedon filosofian suuntaviivoja.

Juti esittelee ja analysoi ansiokkaasti eri ajattelijoiden ajatuksia tiedon filosofiasta eri aikakausilta: Prometheus, Sokrates, Platon, Aristoteles, Heidegger, Bacon, Tuomas Akvinolainen, Duns Scotus, Ockham, Augustinus, Luther, Galileo Galilei, Isaac Newton, Montaigne, Descartes, Hobbes, Locke, Spinoza, Leibniz, Newton, Russell, Berkeley, Hume, Kant, Peirce, Popper ja niin edelleen. Tiedon ja tieteen historia näyttäytyy kovin maskuliinisena.

Juti huomauttaa, ettei varhaisilla tieteen tekijöillä ollut tutkimusryhmiä eikä mahdollisuuksia pitkiin koesarjoihin. He tarkastelivat todellisuutta fyysisen mielikuvituksen, matemaattisen osaamisensa ja vuosisatojen aikana karttuneiden havaintosarjojen turvin.

Tiede on jatkuvassa liikkeessä saavuttamatta mitään lopullista totuutta. Antiikin filosofeja vaivanneet ongelmat ovat edelleen olemassa, ehkä hieman toisenlaisiksi muuntu-neina. Ja toisaalta: arkikielinen "tieto" voi filosofisen analyysin näkökul-

masta osoittautua niin epäselväksi, ettei mitään filosofisesti tyydyttävää vastausta voida antaa. Esimerkiksi klassinen tiedon määritelmä, jonka mukaan tieto on yhtä kuin oikeutettu, tosi uskomus, nojaa käsityksiin oikeutuksesta, totuudesta ja uskonnuksesta. Mutta mitä ne oikeastaan ovat? Ne voivat olla yhtä latautuneita ja määrittelemättömiä käsitteitä kuin itse tiedon käsite.

Kirjassa on paljon tietoa – 447 sivua täyttä asiaa. Teos olisi hieman kevyempi ja helppolukuisempi, jos siinä olisi väliotsikoita, mutta Jutin johdannon jälkeen niitä ei edes odota. Leveät marginaalit sen sijaan kutsuvat lukijaa omaan ajatteluun ja oivallusten ylöskirjaamiseen. Henkilö- ja asiahakemistot tekevät kirjasta luettavamman ja silmäiltävämmän. Kannen kuva on raikas pala taidetta. Teos on ajankohtainen ja ajaton, täyteläinen ajattelupaketti.

Kiinnostavinta kirjassa on mielestäni Jutin tapa haastaa nykyä: teos on kirjoitettu suomeksi, mikä on ilahduttavaa. On tärkeää edistää suomea tieteen kielenä, vaikkei se ehkä taloudellisesti näyttäytyäkään välittömästi kannattavana. Juti kirjoittaa omaperäisesti, ruokkien ihmisen omaa ajattelua, pureksimatta kaikkea valmiiksi. Kaunistelemattomia ovat Jutin näkemykset siitä, miten eri tieteenalat ovat supistuneet tai jopa käpristyneet aiheiltaan rajalliseksi, niin että laaja-alaisuus on käynyt lähes mahdottomaksi. Jutin mukaan tietoteorian oletetaan sisältävän niukasti yleistä semantiikkaa, metafysiikkaa tai havainnon teoriaa. Siitä on Jutin mukaan tullut "oma (varjeltu) akateeminen tuotannon-alansa", jolla on valitettavan vähän kytköksiä oman sisäisen keskustelun ulkopuolelle. Siksi kokonaisvaltaisen näkemyksen antaminen nykyajan tiedon filosofiasta on lähes mahdotonta.

Juti kritisoi nykyfilosofian anglo-amerikkalaista koulumaista essee-tekniikkaa, jota hänen mukaansa suositaan myös julkaisusarjoissa. Tavoitteena on hänen mukaan-

sa ajatuksen yllätyksettömyys. Sama näkyy Jutin mukaan tutkimuksen rahoituksessa: rahoittajat haluavat etukäteen tietää tarkkaan, mitä mahdollisesti tuettavassa tutkimuksessa aiotaan saavuttaa. Tämä johtaa Jutin mukaan itsestäänselvyyksien toistamiseen. Juti itse halunee tavoitella omaperäisyyttä ja luonnehtii teostaankin "omaperäiseksi suomenkieliseksi tietokirjallisuudeksi".

Jutin mukaan annetun (datumin) antifilosofinen olemus on läsnä teknologisessa yhteiskunnassa. Annettu ei kuitenkaan ole itsessään tietoa, ainoastaan mahdollisuus uuden tiedon löytämiseksi. Samassa mielessä tiedon tuotteistaminen on Jutin mukaan arveluttavaa. Tieto ei ole valmiiksi paketoitua. Tiedolle ominaista on ajatuksellinen läpinäkyvä kymättömyys, odottamattomuuden kaaos ja analyttinen hämärä. Verraton ja lohdullinenkin on Jutin huomio: "älyllistä levottomuutta aiheuttavat filosofiset kysymykset ja arvoitukset saattavat tuottaa jollekulle iloa tai kenties jopa elämässä tarvittavaa jännitystä."

Yhtenä esimerkkinä tieto-sanana käytöstä Juti ottaa suomen sanan tietokone, joka on oiva osoitus tieto-sanana harhaanjohtavasta käytöstä. Jutin mukaan nimitys on jopa nurinkurinen – kyseessä on kone, "jonka ydin on hallittavassa tyhmyydessä." Nimitys on jo niin vakiintunut, ettei sille enää mahda mitään. Se on johtanut vääristyneeseen puheeseen, kuten tietotekniikka, tietojenkäsittely, tietohallinto, tietotalous ja tietoyhteiskunta. Niiden taustaoletus on, että ymmärrys syntyy ainoastaan laskennallisesta kyvykkydestä. Jutin mukaan tämä paitsi köyhdyttää kieltämme, myös tekee tiedon käsitteestä yksipuolisen ja jopa alentaa sen arvon pysyvästi. Epätietoisuus ja epävarmuus ovat ennemminkin lisääntyneet kuin vähentyneet arkisessa elämässä. Materiaalivirtojen tehokas hallittavuus ei siis ole lisännyt tietoa. Kirjan viimeiseen lauseeseen: "laskennalli-

suuden varaan rakentuneen yhteiskunnan käsitys viisaudesta jää ikuisiksi arvoitukseksi” on helppo yhtyä.

KAROLIINA NIKULA, TEOL. TRI

**SARI KIVISTÖ &
SAMI PIHLSTRÖM**
**Kantian Antitheodicy:
Philosophical and Literary
Varieties. London: Palgrave
Macmillan 2016. 320 s.**

Sari Kivistö, Tampereen yliopiston kirjallisuuden professori, ja Sami Pihström, Helsingin yliopiston uskonnonfilosofian professori, ovat julkaisseet kirjan teodikea-ajattelun ongelmista. Heidän teesinsä on, että kaikki teodikea-kehitykset ja jopa niiden mahdollisuuden puolustukset ovat moraalisesti kestävämpiä ja niiden esittäjät toimivat ehkä huomaamattaan moraalisesti tuomittavalla tavalla. Kysymys Jumalan teististen attribuuttien yhteneväisyydestä maailmassa ilmenevän pahan ja kärsimyksen kanssa on valitusajasta lähtien ollut usein esillä filosofisissa jumalakeskusteluissa. Teodikea-ajattelussa oletetaan, että teistinen jumalakäsitys ei ole ristiriitainen suhteessa maailmassa ilmenevän pahuuden kanssa.

Anglo-amerikkalaisessa nykykeskustelussa tämä ”pahan ongelma” on esiintynyt ristiriitaa painottavissa ateistisissä argumenteissa jumalauskoa vastaan, mihin eräät kristityt uskonnonfilosofian edustajat ovat vastanneet puolustamalla teismiä ja pitämällä kärsimystä pahana asiana, joka ei kuitenkaan kumoa uskoa Jumalan tutkimattomaan viisauteen, hyvyteen ja kaikkivaltuuteen. Monet näistä kirjoittajista ovat tunnettuja kristittyjä filosofejia, esimerkiksi Richard Swinburne, Alvin Plantinga, Marilyn McCord Adams, Eleonore Stump ja Peter van Inwagen. He eivät hyväksy eri-

tyisiä teodikea-argumentteja, jotka esimerkiksi selittäisivät, miksi keskustelussa paljon esiintyvä juutalaisen siviiliväestön joukkotuho Saksassa palvelisi jumalallisia tarkoituksia. He korostavat kuitenkin, että vaikka Jumalan ja maailman suhteen käsittäminen osittain ylittää inhimillisen ymmärryksen, mikään siinä ei lopulta ole ristiriidassa teististen attribuuttien kanssa. Kivistö ja Pihlström pitävät tällaisia näkemyksiä moraalisesti tuomittavina ja pahoina. Jos vanhemmat ovat lähettäneet lapsiaan opiskelemaan kalliissa yliopistoissa näiden maineikkaiden kristittyjen johdolla, mitä heidän pitäisi ajatella luettuaan tämän kirjan? Olivatko opettajat susia lammasten vaatteissa? Ehkä alkusivujen moraalista tuomioretoriikkaa olisi voinut hiukan selittää, mutta sen perusta käy ilmi kirjan keskeisessä argumentissa, joka esitetään luvussa kaksi, ”Kantian Antitheodicism and Job’s Sincerity”.

Luvussa selitetään Immanuel Kantin kirjoitusta *Über das Misslingen aller philosophischen Versuche in der Theodikee* (1791). Kant esittää ensiksi joukon huomioita, joiden tarkoituksena on esittää tyhjentävästi kaikkien teoreettisten teodikea-argumenttien heikkoudet. Keskeinen ajatus on, että niiden esittäminen ylittää järjen kyvyt ja on siten älyllisesti arvostelukyvyytöntä. Tämän jälkeen Kant käsittelee Jobin kirjaa ja esittää Jobin selviytyvän keskustelusta paremmin kuin tämän ystävät, jotka Kantin mukaan pitäytyvät väärään teodikea-ajatteluun. Job käyttäytyy Kantin mukaan esimerkiksi erityisesti totuudenmukaisen vilpittömyytensä vuoksi (*Aufrichtigkeit*): hän ei hyväksy Jumalan puolustamiseksi argumentteja, jotka ovat ristiriidassa hänen tosiasioina pitamiensä seikkojen kanssa. Kant sanoo tätä autenttiseksi teodikeaksi, joka on käytännöllisen järjen eikä teoreettisen järjen asia.

Tulkitsijoiden keskuudessa on erilaisia käsityksiä siitä, mitä autenttinen teodikea tarkoittaa. Kirjas-

sa sen oletetaan viittaavan kaiken teodikea-ajattelun hylkäämiseen ja edustavan pikemmin teodikean vastaista ajattelua. Kun Kantin moraaliteorian keskuksen kuuluu ajatus, ettei toisiin ihmisiin suhtauduta pelkästään välineinä, kärsimyksen rationalisointi teodikea-ajattelussa jonkin yleisemmän tavoitteen hyväksi osoittautuu moraalien vastaiseksi. Täältä pohjalta kirjoittajat esittävät transsendentaalisen argumentin antiteodikean puolesta: teodikea-ajattelun ja sille sukua olevien ajattelutapojen hylkääminen on edellytys moraalisesti kestäväälle tavalle puhua kärsimyksen liittyvästä pahasta maailmassa.

Teodikean vastainen transsendentaalinen argumentti on kirjan keskeinen aihe, kuten sen nimikin osoittaa, ja se muodostaa lähtökohdan myös seuraavien lukujen tarkasteluille. Argumentti perustuu Kantin filosofiaan, mutta jää avoimeksi, onko tämä juuri se, mitä Kant tarkoittaa autenttisella teodikealla. Miksi hän sanoo tätäkin teodikeaksi? Kirjoittajat eivät esitä omaa transsendentaalista argumenttiaan Kant-tulkintana, vaan pikemmin Kantin teodikea-artikkeliin pohjautuvana anti-teodisistisena ohjelmanä.

Kolmannen luvun aiheena on Frans Kafkan romaani *Oikeusjuttu* ja sen teemojen liittyminen teodikea-ajattelun kritiikkiin holokaustin jälkeisessä juutalaisessa uskonnonfilosofiassa (Arendt, Jonas, Levinas, Berstein, Jankélévitch). Erityisesti Levinasin kirjoituksissa kirjoittajat näkevät myös transsendentaalisen antiteodikea-argumentin rakenteita. Kafkan romaani liittyy lukuun siten, että sen päähenkilö, samoin kuin Job, kokee kärsivänsä aiheettomasti eikä muuta käsitystään. Tämä totuudenmukainen käsitys kärsimyksen perusteettomuudesta on kirjoittajien mukaan kantilaisen antiteodikean keskeinen osa. Luvun loppuosaa käsittelee anteeksi-antoa. Teodisistisiä ja antiteodisistisiä ajattelumuotoja sovelletaan anteeksi-antamiseen toisaalta ihmisten välisissä asioissa ja toisaalta ihmisen